

SZEMLE

MATTHEW STRICKLAND (ED.)

ANGLO-NORMAN WARFARE

Studies in Late Anglo-Saxon and Anglo-Norman Military Organization and Warfare

(Woodbridge, 1992. 344 o.)

A kötet korábban különböző helyeken és időpontokban megjelent, a XI–XIII. századi angol és normann hadviselésről szóló tanulmányok igen hasznos reprint-gyűjteménye.

Már a bevezetésből is fontos dolgokat tudhatunk meg, például, hogy a XII. századi Angliában és Normandiában mindig kisebbségben voltak ugyan a hadakozó főpapok, de igen sok volt a várépítő és várórzó főpap. Igen érdekes adat, hogy I. Henrik angol király 1101-ben 1000 lovagot *bérelt* Róbert flandriai gróftól, s ez időben az angliai feudális lovagsereg (a *servitium debitum*) nem tett ki többet 5000 lovagnál. Ilyen korai tehát a zsoldos lovagság elterjedése Angliában.

Nicholas Hooper tanulmánya a XI. századi angol *housecarl*-okról szól. Ezek házi harcosok, skandináv nevük Nagy Kanut 3-4000 főnyi elitcsapatának emlékét őrzi. Nem igen különböztek a *thegn* vagy *chevalier* néven szereplő, nem skandináv nevű és eredetű házi harcosoktól; kisebb részükhöz földbirtoka is volt. A *housecarl*-nak nevezett házi harcosok 87%-a skandináv eredetű, a többiek származása anglo-normann. A birtokkal rendelkező házi harcosok felváltva laktak a királyi udvarban és birtokaikon.

N. *Hooper* másik tanulmánya a késő angol-szász korszak haditengerészetéről szól – némileg eltérő módon W. Hollister 1962-ben megjelent művének szemléletéből.

Marjorie Chibnall az 1066 előtti normandiai hadszervezetről ír. Az oklevelekben igen sok *miles*, *equus*, *vavassor* szerepel földbirtokkal, vagy anélkül, a számszerű adatok azonban hiányoznak. 1066 előtt nincs adat Norman-

diában arra, hogy valamelyik apátság katonai szolgálatot teljesítene; de említenek olyan lovagokat, kik apátságoknak teljesítenek lovagi szolgálatot. Ez csak régi apátságok esetében fordul elő, melyeknek volt elég földjük ahhoz, hogy szekularizálják és lovagokat ültessenek rá. Az egyházak katonai szolgálata inkább a püspökök feladata volt.

A lovagok ötös-tizes csoportokba szerveződtek, s e kis egységekből szervezett nagyobbakat a *magister militum*.

I. C. *Holt* tanulmánya a lovagi szolgálat angliai szabályozásáról, főként II. Henrik 1166-os *Carta Baronum*-áról szól, Y. O. *Preswich*-é pedig az anglo-normann állam haderejének finanszírozásáról.

Majorie Chibnall másik tanulmányából I. Henrik zsoldosait és familiáját ismerhetjük meg. Az angol hadsereg csak István és II. Henrik óta nevezhető – részben – zsoldoshadseregnek. I. Henrik még kis létszámú feudális csapatokkal hadakozott, néhány zsoldosa a familia regis-en belül található. A korabeli angliai szóhasználat szerint a „serviens” lehetett a lovagoknál könnyebb fegyverzetű lovas, lehetett olyan személy, aki nem katonai szolgálattal tartozik, és lehetett – főként Normandiában – a házi csapatok „ifjú” lovagja – esetleg azonos lehet a krónikások „militēs gregarii”-nak nevezett harcosaival. A „miles” szó bármilyen könnyebben felszerelt lovast is jelenthetett. A „gregarii” és „pagenses” név jelenthetett zsoldost és szegény lovagot is.

O. *Preswich* másik tanulmánya a normann királyok házi harcosaival foglalkozik: szerinte már I. Henrik házi harcosai is igen jelentős erőt képviseltek. Az anglo-normann hadszervezet

kevésé különbözött I. Edwardétól, s a középkori angol hadszervezet szívósabban élt tovább, mint korábban vélték.

Különösen érdekes *R. Allen Brown*nak a normann lovagokról szóló vitatkozó hangvételű tanulmánya. R. Glover, S. Harvey, J. Gillingham és a legtöbb külföldi historikus nézetével ellentétben hangsúlyozza, hogy ragaszkodik Guilhiermoz és M. Bloch álláspontjához, mely szerint a XI. században új katonai elit született, és helytelennek tartja az anglo-normann lovag „lefokozását”, szembeszállva emiatt az általa egyébként nagybecsült F. M. Stentonnal is. Elismeri, hogy nem minden nagyúr lovag e korszakban. Az új katonai elit társadalmi elit is volt: először a gazdagabb nemesek lettek nehézlovasok, majd ők látták el nehéz fegyverzetű legjobb harcosaikat. A „házi” lovag és hűbéres lovag közötti éles ellentétet tagadja. Érdekes adalék a fegyverek drágaságához: Jan Pierce a közelmúltban megpróbálta, mennyi idő alatt készül el egy lancing és – XI. századi módszerrel – egy disztelen kard. Az előbbihez 140, az utóbbihoz 200 munkaóra volt szüksége. Nem akármilyen, s nem is egyetlen ló kellett egy lovnagnak, s egész életében gyakorolnia kellett a lovaglást, a kardvívást, a taktikát. A lovaglást csak serdülőkorban lehetett elkezdni, „aki 12 éves koráig az iskolapadban ül, már csak papnak jó”.

Az új lándzsatartásról írja Anna Komnena, hogy a támadó lovag Babilon falait is áttörné. Ez még exkluzívabbá tette a lovagi harcászatot.

A normann nehéz lovasság hatékonyságát fokozta a gyalogsággal való együttműködés.

Robert de Guiscardnak 200 normann lovag elég volt ahhoz, hogy Calabria ura legyen, Messinát Roger de Hauteville kevesebb, mint 500 lovaggal hódította meg.

A XII. században az anglo-normann és Anjou dominiumok lovagai arisztokratikusabbakká váltak, számuk csökkent, noha a lovagi felszerelés nem lett drágább, s a fegyverzet sem változott az I. Richárd korában bevezetett fazéksisakot nem számítva. Ha a normann lovagot meg akarjuk ismerni, az egykorú Bayeux-i szőnyeg remekül felfegyverzett alakjait kell megvizsgálnunk.

John Gillingham Hódító Vilmos hadvezéri tevékenységéről ír. Három kérdést vizsgált: 1. miért volt olyan kevés csata? 2. mi volt e korban a hadakozás normális formája? 3. miért tért el 1066-ban Vilmos korábbi szokásaitól és fogott bele egy számára új dologba? A csata szerinte a középkorban, de már Vegetius szerint is, a

végső és legkockázatosabb eszköz a háborúban. Előbb minden mást ki kell próbálni: várostromot, területpusztítást, gyűjtogatást s csak végső eset lehet a nyílt összecsapás. Ilyen végső eset volt Hastings, mely után még hosszú, pusztító háború következett, míg Vilmos Anglia urának érezhette magát.

R. Allen Brown másik tanulmánya magáról a hastingsi csatáról szól. Élesen bírálja Oman lovagságellenes felfogását, mely szerint az arrogancia és a butaság bizonyos határozott szint adott az átlagos feudális seregnek, mely amúgy a nem-katonai kvalitások gyűjteményét jelentette, dezorganizált, amatőr kőosz volt. A csata leírását, mely a különböző szerzőknél erősen eltérő, részletezni itt nincs helyünk. Mindenesetre cáfolja Glover nézetét, mely szerint a normann lovasok lándzsáikat hajították volna: a Bayaux-i szőnyeg szerint felülről lefelé dőttek velük, sőt néhány, a szőnyegen szereplő lovag már az új lándzsatartást alkalmazta.

A normannok győzelmének oka a főlényes haditechnika és főlényes hadvezetés. Ez az egyik legfontosabb győzelem a Nyugat történetében. Nem vonható kétségbe ugyanakkor a vesztes angolszászok rendkívüli bátorsága.

Jim Bradbury az 1066 és 1054 között Angliában és Normandiában lezajlott csatákról ír. E korszakban több nagyobb és 50 kisebb csata zajlott le a térségben. Sokszor inkább kerültek a csatát, féltek a vereségtől; csak akkor csaptak össze, ha mindkét fél reménykedett a győzelemben, vagy ha az egyik győzelmet remélt, a másik pedig olyan helyzetbe került, hogy a csatát nem tudta elkerülni. Az egyes ütközetek leírása során kiderül, hogy e korban már léteznek lóról szállt lovagok, ijászok – rendszerint az első sorban –, s ami igen fontos: a döntő csapásra tartalékban hagyott lovasság. Mindez azonban nem volt anglo-normann specialitás, s nem angolszász hatásra alakult ki.

John Gillingham I. Richárd haditekeit vizsgálva a középkori hadművészetet elemzi, mely szerinte igenis létezett. A mai történéseket a hadszervezet érdekli, a stratégia kevésbé. Így Contamine 400 oldalas, kiváló művében is csak 9 oldal foglalkozik stratégiával. A szerző Smal 1956-ban megjelent munkájának a keresztes háborúkra vonatkozó nézeteit veszi át, és általánosítja.

Oroszlánszívű Richárd összesen kb. 25 évet töltött hadakozással, ennek ellenére csak 2-3 csatát vívott. A legtöbb hadjárat csata nélkül zajlott le, várostromokkal, a vidék pusztításával.

A legtöbb csata nem is döntő jelentőségű, s bár viszonylag kevés lovag esik el, a vezér számára mégis igen veszélyes: a csata egyik fő célja a vezér megölése, vagy elfogása volt. Érthető, ha az okos vezér csak végső szükségben vállalt csatát, annál is inkább, mert egyéb módon, a vidék pusztításával, a várak elfoglalásával is el lehet érni a győzelmet. Így háborúzott Richárd, sőt már Nagy Károly, később III. Edward, a fekete herceg, vagy V. Henrik is.

A védő igyekszik a pusztítást megakadályozni, vagy a támadó utánpótlási vonalait elvágni. Előfordulhat, hogy a védő kedvezőtlen körülmények között kénytelen csatát állni: a pusztítás megakadályozása céljából meg kell közelíteni az ellenséget. Ilyenkor ugyanis a támadó kénytelen seregét együtt tartani, nem tud fosztogatni. Ha nem tud fosztogatni, a háború elveszíti vonzerejét, a harcosok haza akarnak menni: zsákmány nélkül háborúzni kevés ember szeregett, csatát állni majdnem senki. Ha támadó utánpótlását elvágják, hamarosan jött a járvány. Az utánpótlás biztosítására Richárd nagyon ügyelt, utánpótlási vonalának sebezhetősége miatt nem ostromolta meg például Jeruzsálemet. Richárdtól igen távol volt a fenyegetés, az a romantikus legendák beállításai. Személyes bátorsága sem lehet kétséges, s ezt terjesztette is magáról – mert politikailag hasznosnak tartotta. Stratégiája azonban a raktárak rendszeres használatán és fosztogatáson alapult.

1066 előtt és a XV. századtól kezdve Angliában kevés várat építettek. E korszakokban viszonylag sok a csata, mert a legtöbb háború polgárháború, s a harcoló felek nem akarják a lakosságot fosztogatással elidegeníteni – inkább csatáznak.

A középkori seregekben – a közhittel ellentétben – igen fontosak a várvédők, íjászok, ostromgép-kezelők, gyújtogatók – szóval a gyalogosok. Fontos a lovasság is (!), különösen mint felderítő és mint a fosztogató gyalogosok védője. Nem a nehéz lovasság a legfontosabb. A csatákban tényleg a döntő fegyvernem, de mint említettük, a háborúban nem a csaták voltak a legfontosabbak. A parancsnok fő célja, hogy ellátást biztosítson katonáinak, s megfossa attól az ellenségét.

Matthew Strickland tanulmányából a XII. századi angol-skót határháborúkat ismerhetjük meg. Ezekben Anglia volt az erősebb fél: hivatásos anglo-normann katonai elit harcolt egy vegyes haderővel, mely törzsi, feudális és zsoldos elemekből, meg francia-normann kalandorokból állt. Az angolok igyekeztek kihasználni erőfölényüket, s keresték a konfrontációt, a

skótok viszont igyekeztek elkerülni. Az egyetlen nagyobb csatában (1138, Standard) a skótok megsemmisítő vereséget szenvedtek. Ez nem meglepő, mert a skót seregek zöme igen gyengén felfegyverzett gyalogság volt, s lándzsáik nem alkottak fegyelmezett csapatokat, alig több, mint 100 feudális lovagot tudtak kiállítani. Az angol lovagok számbeli fölénye 4:1 és 10:1 között váltakozott.

Matthew Bennett az 1100 táján született 1150 és 1175 között működő Wace műveit ismerteti. Ezekben kitűnő hadtörténelmi leírások találhatóak.

John Gillingham a *History of William the Marshal* c. költeményt elemzi hadtörténelmi szempontból. Mivel a főhősben mindenki a lovagság példaképét látja, a műből sok más egyszerűen nem vettek figyelembe, csak a tornákkal foglalkoznak, nem a háborúkkal, pedig a mű 19 214 sorából 3150 szól a tornáról, de 8350 a háborúkról. A főhős katonai tevékenységével nem foglalkozik Contamine, Verbuggen, Lot és Oman, nem foglalkoznak a had- és lovagságtörténetesek és William Marshal életrajzírói sem, ami annál furcsább, mert a középkori hadművészet – lovagi hadművészet. Gillingham ezt a hiányt akarja pótolni.

A háborúk leírása során a költemény részletebben leírja a hadviseléssel járó pusztításokat. Nem az a cél, hogy az ellenség lovagjaival nyílt csatákat vívjanak, hanem hogy seregét rossz irányba csalják, s távollétében erőforrásait pusztítsák. Ezt tette William Marshal is. Ez nem egyeztethető össze DUBY állításával, mely szerint Marshalnak túl kevés esze volt ahhoz, hogy ellensúlyozza egy hatalmas és fáradhatatlan fizikum természetes erejét, vagyis hogy buta és erős ember volt. Gillingham szokatlanul kemény, sőt udvariatlan formában bírálja DUBY-t, aki William Marshal háborúiban ott is a lovagi eszményt keresi, ahol az egyáltalán nem volt lényeges. („Sajnos e helyen DUBY-nak túl kevés esze volt ahhoz, hogy megállítsa fáradhatatlan tollának természetes ügyességét.”)

A lovagi háború céljai konvencionálisak, de azok a módszerek is. Sok a fosztogatás, gyakori a várostrom, és kevés a csata. A költemény 18 várostromot és 3-4 csatát ír le, s maga William Marshal hosszú életében (78 évig élt, ez akkor igen magas kornak számított) csak 2 csatában vett részt. A lovagok – ellentétben DUBY „ostobaságaival” (nonsense) és „szamárságaival” (rubbish) – olyan háborúkat vívtak, amit mi lovagiatlanoknak vélünk. A lovagok általában minden „csúnyaságot” elkövettek, amit a

költemény elítél – a templomrablást sem kivéve. Nem áll, hogy a lovagi etika a XIII. században szigorúbb lett volna, mint a százéves háború idején: lényegében ugyanolyan volt. A költemény nem csak azt bizonyítja, hogy a XIII. századi lovagi etika a háború szörnyűségeit adottnak veszi, hanem azt is, hogy a fosztogatás és rablás a lovagi háború lényegi tevékenysége.

A lovag mindezeket csak akkor kárhóztatta, ha hozzátartozói szenvedték el. Ha ő támadott, minden helyes volt William Marshal „a világ legjobb lovagja” szemében, akinek élete a „lovagság modellje”.

Borosy András

URBÁN ALADÁR

KÖZTÁRSASÁG AZ ÚJVILÁGBAN

Az Egyesült Államok születése, 1763-1789

(Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 348 o.)

Igazolva látszik az a tétel, hogy bizonyos történeti fejlődési szakaszok, hatásukban későbbi évszázadok hatalmi vetélkedését befolyásoló események elemzését időről időre el kell végezni, hiszen számtalan aktuálpolitikai megfontolás befolyásolhatja az utókor ítéletét. Különösen így van ez egy, a jelenben szinte vetélytárs nélküli gazdasági és katonai nagyhatalom esetében, melynek előtörténetére mintha kevesebb figyelmet fordítanának napjainkban. Általában az Egyesült Államok XX. századi szerepvállalása határozza meg az európai országok zöméhez képest fiatalabb államalakulat fejlődésének vizsgálatát, s a nem is olyan távoli múltban Magyarországon csupán az egyetemek történeti és angol nyelvi tanszékeinek egy-egy kutatója foglalkozott komolyan az amerikanisztika bizonyos területeivel. Az érdemleges kutatások csupán szűk körben válhattak ismerteté, minek következtében az ideológiai hatásoktól egyáltalán nem mentes klisék zavartalanul tovább éltek a köztudatban. Talán ennek is tulajdonítható, hogy sokáig váratott magára egy olyan magyar nyelvű összefoglalás az Egyesült Államok születésének körülményeiről, melyben a szerzőt nem befolyásolják bizonyos elvárások, sőt akár a divat diktálta igények sem. Urbán Aladár könyve viszont azt az elmélyült és engedelmények nélküli, kizárólag pontosságra törekvő kutatói szellemiséget tükrözi, melyet a szerző más témákról közzétett eddigi munkáiban, illetve egyetemi tanári tevékenysége során már korábban is képviselt.

A könyv előszava némileg eltér az eddigi megszokott témaválasztások magyarázatától. A

szerző ugyanis gondolkodásra kívánja készíteni olvasóit, azon az alapon, hogy a magyar olvasó többnyire jól ismeri a XIX. századi magyar forradalom és szabadságharc hadtörténeti, közjogi, diplomáciatörténeti problémáit. Könnyen adódnak tehát bizonyos területek, ahol egy másik földrészen végbement forradalmi és önvédelmi harc eseményei, a külpolitikai viszonyok változásai elkerülhetetlenül összehasonlításra készítenek. Urbán Aladár mindamellett még az előszóban figyelmeztet, hogy a Nagy-Britannia függőségéből szabadulni akaró észak-amerikai gyarmatok harcának sikere elválaszthatatlan volt a kor nagyhatalmi vetélkedésétől. S ez lényeges szempont a későbbi magyarországi forradalommal kapcsolatos analógiák boncolgatása során, hiszen a tizenhárom állam végül is hathatós támogatást tudhatott maga mögött Franciaország részéről.

Ezt követően egy rövidebb fejezet következik, melyben az első fehér telepések megérkezésétől tekinthetjük át a keleti partvidék fejlődésének történetét a XVIII. század közepéig. Részletes tájékoztatást ad a szerző a különböző közigazgatási és kereskedelmi problémákról, majd a brit fennhatóság megszilárdulása után a londoni legfőbb törvényhozó testület, illetve a királyi joghatóság és az egyes gyarmatok képviselői, igazságszolgáltatói, valamint végrehajtó szerveinek viszonyáról. Különösen érdekes lehet az olvasó számára a keleti partvidéken létrejött gyarmatok típusainak ismertetése, azaz a királyi gyarmat, a tulajdonosi gyarmat (Maryland és Pennsylvania estében) valamint a XVII. század második felében jelentős önkor-